

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Dr. Olcay Öner toy, *Midhat Cemal Kuntay'ın Namık Kemal Adlı Eserinin Şahıs ve Eser Adları İndeksi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 161, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü: 6. Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, 1-36 sayfa, 5 TL.

Midhat Cemal Kuntay'ın, *Namık Kemal-Devri'nin İnsanları ve Olayları Arasında* adlı üç ciltlik ve 2212 sayfa tutan eseri 1944 - 56 yılları arasında basılmıştı¹. Esâsını Namık Kemal teşkil eden bu eserde, XIX. asrın ikinci yarısında yaşayan şahsiyetlere, geçen hâdiselere âit pek çok vesika vardır ve müellif bunların mühim kısmını o devri yaşayanların yakınlarından elde etmiştir. Ancak, kıymetli vesikalar içine alma bakımından mühim olan bu eserdeki malzeme, üzerinde hemen hemen hiç çalışılmaksızın, muhteviyatları anlaşılıp kıymetlendirilmeden âdeta harman edilmiş gibidir. Bu sebeple eserde tam mânasıyla ne mantıkî, ne kronolik tasnif pek göze çarpmaz. Kemal'in mektuplarından bilhassa Avrupa, Magosa, kısmen Akdeniz adalarındaki Mutasarrıflık'ları sırasında göz-habsinde bulunduğu zamanlarda yazılanlarda yıl, bâzan ay ve gün de işâret edilmemiştir; mektupların yakalanması ihtimâli gözönüne alınarak şahıs ve eser adları, bâzı vak'alar açıkca kaydedilmemiş, şifreli olarak, mübhem tarzda ifâde olunmuştur. Bu gibi hususların halledilmesi, vesikaların mânalandırılıp kıymetlendirilmesi ve tasnifi, şübhesiz çok zahmetli ve sürekli çalışmaya, o devri şahıslarıyla, eserleriyle, vak'alarıyla, bütün fikir hayatıyla bilmeğe, bu yolda ihtisâsa muhtaçtır. Rahmetli M. Cemal Kuntay, bu sâhada meşgûl olamadığından, toplamış bulunduğu malzemeyi tasnifsiz, mükerrer, bâzıları birbirine karıştırılmış bir hâlde neşretmiştir. Bilinmeyen, elde edilmesi güç vesikaları içine aldığından dolayı, biz, bu eserin neşrini şükranla karşılamıştık. Ancak, bu kıymetli vesikalardan faydalanabilmek, tasnifsizliği ve vuzuhtan mahrum olması sebebiyle çok güç, çok zahmetli olduğunu da söyleyelim. Eserin tertip edilmiş bir indeksi bulunmayışı da, faydalanmamızı güçleştiriyordu. İşte bu sebeple, Dr. Olcay Öner toy'un bu eser için hazırladığı *Şahıs ve Eser Adları İndeksi*'nin neşrini çok faydalı ve yerinde bulduk.

Dr. Olcay Öner toy, *Midhat Cemal Kuntay'ın Namık Kemal Adlı Eserinin Şahıs ve Eser Adları İndeksi* isimli kitabının çok kısa *Önsöz*'ünde, M. C. Kuntay'ın eserinin birinci cildi, Namık Kemal'in "çocukluk yıllarından Avrupa'ya gidişine kadar olan hayatı", "ikinci cildin birinci kısmı Avrupa'dan dönüşünden V. Murad devrine kadar geçen yılları, ikinci cildin ikinci kısmı ise II. Abdülhamid devrinden ölümüne kadar geçen yılları ve ölümünün uyandırdığı yankıları kapsıyor" demekle iktifâ etmiş, hattâ bu ciltlerin basıldığı yer ve zamanı bile kaydetmemiştir. Dr. O.

¹ C. I., İst., Maarif Matbaası, 1944, 608 sayfa; c. II., Kısım-I., İst., Millî Eğitim Basımevi, 1949, s. 776; c. II., Kısım-II., İst., Maarif Basımevi, 1956, 828.

Önertoy, bu tasnifi, eserin fihristinin ilk ve son cümlelerine bakarak çıkarmıştır; çünkü, eser gözden geçirilirse, böyle bir tasnifin bulunmadığı anlaşılır.

Eser indekslerinin tertibinden maksat, okuyanların ondan imkân nisbetinde kolaylıkla faydalanmalarını te'mindir ve bunların çok dikkatle, belli usûllere uyularak hazırlanması lâzım gelir; üzerinde durduğumuz *İndeks*'te ise, bu metodlardan hemen hiçbiri gözönüne alınmamıştır.

1. Bilindiği gibi, indekslerde, yabancı şahıs adları kendi imlâları ile, kütüb-hâne kart kataloglarında olduğu tarzda, soy adı başa alınmak üzere yazılır; bu indekste yabancı adların doğrudan doğruya Ernest Renan, Victor Hugu, Aleksandre ² Dumas Père şeklinde (doğrusu: Renan, Ernest; Hugu, Victor; Dumas Père, Alexandre) yazıldığını görüyoruz; ayrıca, alfabetik sıraya göre âit olduğu yerde Düma Per, Hugu adlarına da yer verilmekle beraber, *reference*'lara lüzüm görülmemiştir. Şark dillerindeki adların anlaşılması için *transkripsiyon* harflerinin kullanılması şarttır; Üniversite Matbaası'nda bu harfler bulunduğu hâlde bu usûle bağlı kalınmaması yüzünden, *İndeks*'teki Tarık ve Tarık kelimeleri ile neyin ifâde edildiği anlaşılıyor; her hâlde, bunlardan biri *Tarık* gazetesi, öteki Hâmid'in *Târık* adlı eseri olabilir; italik harfler kullanılmadığından, bunlardan Tarık'ın şahıs adı olabileceği de akla gelir. Nitekim aynı sebepten Nevruz Bey, Celâleddin-i Harzemşah gibi adların eser veya şahıs adı mı olduğu belli olmuyor.

2. Bâzi şahıs adlarında yalnız soyadı kaydedilmiştir: Şirvânizâde. Acabâ, Şirvânizâde Rüşdî Paşa mı, yoksa oğlu Hakkı Bey mi diye düşünüyoruz. Ayrıca, Serdar, Serdar Sabık (Serdâr-i Sâbık olsa gerek) gibi rütbe adları veya sıfatlar da, kime âit olduğu işaret edilmeksizin bu *İndeks*'te şahıs adları gibi yer almıştır.

3. Aynı şahsa âit isimler, *İndeks*'te başka başka kimseler olarak tertip edilmiştir; meselâ, Ayetullah-Ayetullah Bey, Nevres-Osman Nevres, Atâ Bey-Atâ, Abdurrahman Sâmî-Sâmî v.b. Bu husûsiyet eser adlarında da kendini gösteriyor: Âli Tarihi-Küh-ül Ahbâr, Hakayık-Hakayık-ul Vakayi, Atâ Tarihi-Enderûn Tarihi, Galib Divânî-Leskofçalı Galib Divânî, Tahrip-Tahrib-i Harabat v.b. Görülüyor ki bunlar ayrı iki şeyin adı değildir; şüphesiz ayrı yerlere alınabilir; bu takdirde *reference*'lar vermek şarttır.

4. Aynı isimler, hattâ aynı soyadı ve isimler muhtelif kimselere âit olabilir. Bunların birbirine karıştırılmaması için, indekslerin yalnız isimlere bakarak değil, aynı ismi taşıyanlardan hangisinin kastedildiğine dikkat edilerek — hattâ bâzan, bu hususta, indeks'i yapılan eserde mevcut bilgi kâfi gelmezse, başka kaynaklardan faydalanmak sûretiyle — hazırlanması lâzım gelir. Üzerinde durduğumuz *İndeks*'te, bunlar gözönüne alınmayarak birçok isimler birbirine karıştırılmıştır. Msl., Ali Ekrem Bolayir, Ekrem, Ekrem Bey, Ekrem Bey (Recaizade) olmak üzere dört ayrı isim buluyoruz. Ekrem adının işaret edildiği sayfalara bakınca, birinin Ali Ekrem Bolayir'e (C. 1., s. 174), geri kalanının Recâ'izâde Ekrem'e âit olduğu anlaşılıyor. Ekrem Bey ismini işaret eden rakamlardan da, msl., c. 1. s. 27'deki Recâ'izâde Ekrem, 103'üncü sayfadaki Ali Ekrem Bolayir'dir. Nâzım Bey adının geçtiği sayfaları gösteren rakamlardan 221'deki Keçecizâdeler'den Nâzım, 457, 459'daki Mehmed

² Bu yazımızda, *İndeks*'teki kelimeler kaydedilirken imlâ husûsiyetlerine bağlı kalınmıştır.

Nâzım Paşa'dır; bu iki şahıs birbirine karıştırıldığı gibi, ayrıca bir de Mehmed Nâzım Paşa adı vardır. Bu misâlleri çoğaltmağa lüzûm görmüyoruz; bu karışıklık, hemen hemen, aynı adı taşıyan bütün şahıslar için mevcuttur.

5. Kemâl'in, başkasının eline geçer endişesiyle sözünü ettiği kimselerin adını açıkca yazamadığı, çevresince bilinen takma adlar kullandığı, şakacı mizâcı icâbı bâzan da kendisinin yakıştırdığı pek çok şahıs adlarını içine alan mektuplarının da bulunduğu öyle bir eserin hazırlanması, başka eserlere benzemez; bu adların kimlere âit olduğunun halledilmesi, ömür boyu ciddî çalışmalara muhtaçtır; bu adlardan hangileri ile kimlerin kastedildiğini eserin müellifi Midhat Cemal Kuntay da — bâzılarını ta'yin etmekle berâber — aydınlatmış sayılamaz. Gerek bu yüzden, gerek *İndeks* hazırlanırken bu gibi ihtimâllerin akla bile gelmeksizin dikkatin yalnız isimler üzerine toplanmasından Şâpur, Şâpur Çelebî, Said Paşa başka başka kimseler gibi kaydedilmiştir; aslında bunların üçü de Sadr-i a'zam Mehmed Sa'id Paşa (1838 - 1914)'dır. Bunun gibi Bedi, Zeynü'l-Âbidin Reşid de ayrı şahıslar sanılmıştır; hakikatte, Bedî', bu şahsa N. Kemal'in verdiği takma addır. Hurufat Bey; Rifat (Molla); Rifat, Menemenli; Şaban Efendi şeklinde ayrı ayrı tesbit edilen isimlerin dördü de, aynı şahsı gösterir ve hepsi Menemenli Rif'at Bey'dir.

6. Aynı ad, bâzan nasıl muhtelif kimselere âit oluyorsa, eser adları için de bahis mevzû'udur; muhtelif şahsiyetlerin aynı adı taşıyan eserleri bulunabilir. Ziya Paşa'dan başka, Âyetu'llâh Bey'in, Namık Kemal'in de *Ru'yâ* adlı birer eseri vardır. İndekslerin tertibinden maksat, okuyanların o eserden kolayca faydalanmalarını te'min olduğuna göre, bu gibi eser adlarının yanına, kime âit bulunduğu işaret edilmesi usûldendir; üzerinde durduğumuz *İndeks*'te ise yalnız Rüyâ denilmekle iktifâ edilmiştir; ayrıca, Hasbihal şeklinde bir isim de var; başka eser gibi kaydedilen bu *Hasb-i Hâl*'in, Namık Kemal'in *Ru'yâ*'sı'nın diğer adı olduğunu söyleyelim.

7. Millî Eğitim Bakanlığının neşrettiği terceme eserlerin, ders kitaplarının, ilmi eserler kategorisine dâhil edilenlerin hemen hepsi imlâ ve bilgi bakımından yanlışlarla, tenâkuzlarla doludur; aynı husûsiyet, *İndeks*'inden bahsettiğimiz *Namık Kemal* adlı eserde de görülür. Bununla, *İndeks*'teki bu cins hatâların birkısımının eserin aslında öyle oluşundan ileri geldiğini söylemek mümkün ise de, şüphesiz, Dr. Olcay Öner toy'un bunları aynen nakletmemesi lâzım gelirdi. Kelimelerden bâzıları ise, eserde doğru şekliyle mevcut olup, *İndeks*'te yanlış tesbit olunmuştur. Şu veya bu sebepten, *İndeks*'te bu bakımlardan yanlış kaydedilen kelimelerin sayısı az değildir (Msl., Akâ, Cenâbî Tarihi, Cezmi, Delorak, Ecel-i Kaza, Lâl-i Nab Hanım, Leylâ Mecnun, Seraç, Serdenapal, Tercümanı Hakikat v.b. (Doğrusu: Akkâ, *Cennâbî Târihi*, *Cezmî*, De La Roque, *Ecel-i Kazâ*, *Leylâ ve Mecnûn*, La'l-Nâb Hanım, *Sirâc*, *Sardanaşal*, *Tercemân-i Haқиkat*.)

8. *İndeks*'te, başka başka eser ve şahıs adları olarak kaydedilmiş bulunan şu kelimeler bizi düşündürdü: İbn-i Mûsâ, İbn-il Mûsâ; Kasası Enbiya, Kısas-i Enbiya, Sadakat, Sedakat, Sakakini, Sakalini, Silvio, Silviyo. Bunların neler olduğunu tahmin etmekle berâber, M. C. Kuntay'ın eserine, buldukları işaret edilen sayfalara da baktık; bu isimler aynen böyle mevcuttu: Baştan ilk iki kelimenin Abdülhak Hâmid'in, üç ve dördüncünün ise Cevdet Paşa'nın aynı eserinin adı olduğu

anlaşıyor. *Şadâkat* gazetesi ile, bir şahıs adı olan Sakakini, bir başka yerde Sedakat, Sakalini şeklinde idi; Silvio Pellico'nun adı ise ilkinde İtalyanca'daki imlâsıyla, ikincisinde Türkçe'mize göre iki sesli harf arasına sessiz harf getirilerek yazılmıştı. Bundan anlaşılıyor ki, Dr. Olcay Öner toy, eseri tararken, gördüklerini — imlâ ve tertip hatâlarına bağlı kalarak— olduğu gibi yazmış, tasnif ederken bunların aynı eser ve şahıslar demek olduğunu gözönüne almayarak, ayrı ayrı eser ve şahıslar gibi tesbit etmiştir. Böyle bir çalışmanın neticesi olarak, bizi âdetâ şaşkırtan başka adlara da bu *İndeks*'te rastlanmaktadır; msl., aynen şu şekilde yazılmış üç ayrı isim görüyorsunuz: Nâim Çıldır, Na'ima, Naîmi Âmidî (Diyarbakırlı Naîmi). Hemen söyleyelim, bunların üçü de aynı şahıs, Na'ım-i Âmidî (Diyâribekirli Na'ım)'dir. Kemal bu şahıstan Na'ımâ Efendi diye de bahseder. Nâ'ım, bir ara me'muriyetle Çıldır'a ta'yin edilmiştir ve Kemal'in mektubunda, "...Na'ım Çıldır'a cehennem olup gittikten biraz sonra..." ifâdesi vardır ve *İndeks*'teki Nâim Çıldır adı, işte bu ifâdeden çıkarılmıştır. Bu Nâim Çıldır adı bana, New York'ta, Amerika'nın en zengin kütübhânelerinden biri olan Public Library'de rastladığım bir kitap fişini hatırlattı. Fişte, *Ru'ya Oyunu* adlı Türkçe eserin müellifi Hakkı Sâlih olarak kaydedilmişti. *Ru'ya Oyunu*'nun Sâmî Paşazâdeler'den Ali Haydar Bey'in eseri olduğunu, aynı isimde başka bir kitap bulunmadığını biliyordum. Ne olduğunu merak ederek kitabı getirttim. Ali Haydar adı hakikaten kitabın üzerinde yoktu; ikinci sayfasındaki *Mukaddime*'nin altında, göze pek çarpmayacak tarzda yer alıyordu. Kitabın dış kapağında, "Oynanmak hakkı müellifine, satmak hakkı Sâlih Efendi'ye âittir" yazılı idi; kitabın müellifi olarak kaydedilen Hakkı Sâlih'in nasıl yaratıldığı açıkça anlaşılıyordu. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Ulus'ta, Konfor Apartmanı'nın alt katındaki kütübhânesinde de böyle kitap fişlerine rastlamıştık; msl., Abdülhak Hâmid'in eserleri arasında bir de hiç duymadığımız bir *Âsâr-i Müfide Kütübhânesi* adı vardı. Kitabı getirtince, bunun, dış kapağının en yukarısında, eseri neşreden kütübhânenin adı, *Âsâr-i Müfide Kütübhânesi* yazılı bulunan *Mektuplar* adlı eseri olduğu anlaşıldı. Bu sûretle hazırlanan kitap fişlerine göre, tabii, ne Ali Haydar, ne *Mektuplar* adına rastlamağa imkân yoktur. Bu örnekleri vermektен maksadımız, şahıs ve eser adlarını içine alma bakımından kütübhâne kart kataloglarına benzeyen indekslerde, sâdece gözü çalıştırmanın ne gibi garâbetlere yol açtığını ve bu işi nasıl faydasız hâle getirdiğini anlatmaktır.

9. *İndeks*'te, bizi hayrete düşüren bazı eser adlarına rastladık: Hakkı Çelebi Tezkeresi, Tarih-i Arabî, Telhis-i Dimiski.. Bunların neleri ifâde ettiğini, işaret oldukları sayfa numaralarına göre M.C. Kuntay'ın eserinde araştırmağa mecbur oluyoruz. İlkinin *Hasan Çelebi Tezkeresi* olduğu görülüyor. Kemal'in, babası Mustafa Âsım Bey'e yazdığı bir mektubunda, "Müneccimbaşı'nın târih-i Arabî'si büyük ise yazı kalınlığından ibâret olacak" cümlesi vardır ve M. C. Kuntay'ın eserinde, *Şahâyifü'l-Ahbâr*'ı kasden yazılan bu tarih-i Arabî ifâdesi eser adı olarak ve italik harflerle: *Tarih-i Arabî*. Böyle hâllerde *İndeks*'e *Şahâyifü'l-Ahbâr* adını da kaydetmek lâzım gelirdi. *İndeks*'te işaret edilen sayfada *Telhis-i Dimiski* diye birşey yok; bu herhâlde, Arap coğrafyacısı al-Dimşakî'nin eserlerinden birinin hulâsası olabilir. *İndeks*'te bir de Naşir kelimesi var; bunun, işaret edildiği sayfada bulunmadığından, ne olduğu anlaşılamadı.

10. *İndeks* hakkındaki sözlerimizi bitirmeden önce, pek çok isimlerin alınmamış bulunduğunu da ilâve edelim; msl., Alexandre Dumas fils (Bk., c. 11., Kısım-1., s. 636), Âşık Garib (C. 11., Kısım-11., s. 766). Alınan isimlerden birçoğu, işaret edilen sayfalardan başkalarında da mevcuttur (Msl., Mahmud Nedim Paşa, c. 1., s. 374; Bedî', c. 11., Kısım-1., s. 298, 300). Şübhesiz, bâzı kelimeler gözden kaçabilir; fakat üzerinde durduğumuz *İndeks*'te bunların pekçok olduğu göze çarpıyor. Arap harfleri ile klîşeleri konulan metinler hemen hiç gözönüne alınmamıştır; bu metinler arasında yeni harflere çevrilmeyip yalnız klîşeleri konulanlar bulunduğundan taranmaları lâzım gelir. Esâsen, 2212 sayfa tutan, pek çok şahıs ve yer adını içine alan bu üç ciltlik eserden otuzbeş sayfalık bir indeksin meydana gelişi, isimlerin bulunduğu sayfaları işaret eden rakamların azlığı da, M. C. Kuntay'ın kitabının dikkatle taranmadığını gösterir. *İndeks*'e alınan isimlerin az olması sebeplerinden biri de, metinlerin kavranılmamasıdır; Baba Recûl, Karakağan'ın metbû'u, Tıflı-ıll-endâm, Kedi, Köpekler, buna benzer pek çok şifreli adlar ve sıfatlar bu *İndeks*'te, metinlerin mânası kavranılmadığı için ve bilgi noksanlığı dolayısıyla yoktur.

İndekslerin hazırlanabilmesi için, herşeyden önce, bu hususta nasıl bir usûl ta'kip edileceğine dâir teknik bilgiye sâhip olmak icâbeder ve iyi hazırlanmış indeksleri gözden geçirmek, bu sâhada yol gösterebilir. Bir başka mes'ele, indeksi hazırlanan eserin muhteviyâtca tam mânasıyla kavranılmış olmasıdır; aksi takdirde birçok şahıs ve eser adları gözden kaçır ve birbirine karıştırılır. Dr. Olcay Öner-toy'un *Midhat Cemal Kuntay'ın Namık Kemal Adlı Eserinin Şahıs ve Eser Adları İndeksi*'nin, yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere, indeksleri kıymetlendiren, faydalanılmağa elverişli kılan bu vasıflardan uzak bulunduğu anlaşılır. Böyle bir eserin, herhangi bir şahsın, ale'l-'âde bir müessesenin değil, bir üniversite mensûbunun ve Türkiye'nin merkez şehrindeki bir üniversitenin neşriyatı arasında yer almış bulunması dolayısıyla, memleketimizin ilmî seviyesi ve ilmî inkişâfı bakımından haklı bir üzüntü ve endişe duymamak imkânsızdır. Bütün bunlara rağmen, Olcay Öner-toy'un, M. C. Kuntay'ın eseri için hakikaten lüzumlu olan bir indeks hazırlama teşebbüsünü takdirle karşılıyor, bu yolda sarfettiği emek sebebiyle kendisine teşekkür ediyoruz.

F. A. TANSEL

